

آفرینندگان فرهنگ و تمدن اسلام و بوم ایران / ۱۵

اوحّدی مَراغه‌ای

دکتر علی اکبر ولایتی

شرکت سهامی کتابهای جیبی
وابسته به مؤسسه انتشارات امیرکبیر
تهران، ۱۳۹۰

تهران، خیابان جمهوری اسلامی، میدان استقلال،

صندوق پستی ۴۱۹۱ - ۱۱۳۶۵

شرکت سهامی کتابهای جیبی

وابسته به مؤسسه انتشارات امیرکبیر

www.amirkabir.net

عنوان کتاب: اوحدی مَراغه‌ای

نویسنده: دکتر علی اکبر ولایتی

ناظر: سجاد محمدی

سروراستار: هومن عباسپور

ویراستار: الهه عین‌بخش

طراح جلد: شیدا اسماعیلی

توبیت چاپ: اول (۱۳۹۰)

حروف متن: کریم ۱۴ روی ۱۸

چاپ: صحافی و لیتوگرافی: چاپخانه سپهر، تهران:

خیابان ابن سینا (بهارستان)، شماره ۱۰۰

شمارگان: ۳۰۰۰

کاغذ: تحریر سفید ۷۰ گرمی

بها: ۱۸۰۰۰ ریال

همه حقوق محفوظ، هرگونه نسخه برداری اعم از لایو، اسکن و یا کپی، ذخیره کامپیوتری، اقتباس کلی یا جزئی (به جز اقتباس جزئی در نقد و بررسی، و اقتباس در گویانه در مجله‌نویسی و مانند آن‌ها) بدون مجوز کتبی از ناشر ممنوع و از طریق مراجع قانونی قابل پیگیری است.

سرشناسه: ولایتی، علی اکبر، ۱۳۳۴ -

عنوان و نام پدیدآور: اوحدی مَراغه‌ای / علی اکبر ولایتی.

مشخصات نشر: تهران: امیرکبیر، کتابهای جیبی، ۱۳۹۰.

مشخصات ظاهری: ۱۳۸ ص.

فهرست: آفرینندگان فرهنگ و تمدن اسلام و بوم ایران: ۱۵.

شابک: 978-964-303-350-7

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا.

یادداشت: کتابنامه.

یادداشت: نمایه.

موضوع: اوحدی، رکن‌الدین، ۷۲۸-۶۷۰ ق.

موضوع: شاعران ایرانی -- قرن ۸ ق. -- سرگذشتنامه.

رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۰ ۸ الف ۸ و ۵۳۸۸۸ PIR

رده‌بندی دیوبی: ۱/۳۲ تا ۸

شماره کتابشناسی ملی: ۷۱۵-۷۳۲

دربارهٔ مجموعه

قرن‌ها پیش از آن‌که اروپا و ممالک اروپایی کشور شوند، مسلمانان امت واحده و ایرانیان ملتی منسجم بودند. حکیم بزرگ ما، ابوالقاسم فردوسی، عمر خویش را بر سر عزت ایران گذاشت و دیگر حکیم سترگ، نظامی گنجوی، فرمود: «همه عالم تن است و ایران دل».

امت اسلامی مدت هزار سال مهد علم و تمدن و فرهنگ جهان، و ایران پرچمدار این نهضت بزرگ اسلامی بود. تعداد بزرگان علم و ادب و فرهنگ و مدنیت خراسان و خوارزم و فرارود و بین‌النهرین و فارس و عراقین و آذربایجان

و قفقاز و مصر و مغرب اقصا و اندلس پس از اسلام، صدها برابر فرهیختگان یونان و روم و اسکندریه و رها و نصیبین قبل از اسلام، و ابداعات و تولیدات علمی و فرهنگی آن‌ها غیرقابل قیاس با یکدیگر بود.

در دو سه قرن اخیر، هجوم فرهنگی، نظامی، سیاسی و اقتصادی استعمار موجب رخوت و عقب‌افتادگی جوامع مسلمان شد، ولی بیداری اسلامی قرن گذشته و معاصر، و خیزش اسلامی چند دهه اخیر موجب حرکت مسلمانان گردید.

تلاش‌های نخستین در جهت رهایی از سلطه نظامی و سیاسی و کسب آزادی و استقلال بود و اکنون زمان بیداری فرهنگی و احیای اعتماد به نفس اسلامی و ایرانی فرا رسیده است.

برای تحقق چنین حرکتی، از جمله اقدامات اساسی، معرفی و بازشناساندن بزرگان تاریخ تمدن اسلام و ایران، و بازتعریف ارزش‌های اعتقادی اسلامی و هویت ملی است. در این جهت مؤسسه انتشارات امیرکبیر پیشقدم شد و نخستین بار جناب حجت الاسلام دکتر سید مهدی خاموشی به این کمترین پیشنهاد تألیف یکصد و ده جلد تک‌نگاری در معرفی بزرگان تاریخ علم و فرهنگ اسلام و ایران را نمود که امید است به یاری خداوند تعالی و به برکت عدد نمادین ۱۱۰، که نشان از نام مبارک مولی الموالی حضرت امیرالمؤمنین علی — علیه السلام — دارد، این مهم به انجام برسد.

خداوند متعال را سپاس گزارم که در این طریق از یاری بسیار ارزشمند و حیاتی همراهانی چون دکتر محمدرضا شمس اردکانی، فرید قاسملو، دکتر محمود مصدق، هومن عباسپور، مصطفی ناظم‌نیا، حسن صمیم نیک‌پی، خانم‌ها سارا کلهر و مهناز مقدسی، برخوردارم و افراد پیرانگیزه‌ای چون آقای احمد نثاری رئیس محترم، و دیگر همکاران ایشان در مؤسسهٔ انتشارات امیرکبیر از جمله آقایان سجاد محمدی، مهدی ساروخانی، امیرحسین حیدری که با اخلاص و شوق ما را همراهی می‌کنند.

دکتر علی‌اکبر ولایتی

فهرست

۱۳	مقدمه
۱۷	نگاهی به اوضاع تاریخی عصر اوحدی
۲۷	زندگی نامه اوحدی
۳۷	نام و نسب
۴۹	زادگاه اوحدی
۳۲	تحصیلات اوحدی
۳۲	سفرهای او
۳۵	مذهب اوحدی
۴۷	وجه تخلص
۵۱	شخصیت اوحدی
۵۲	پایان زندگانی و تاریخ وفات

- نگاهی به سنگ مزار اوحدی مراغه‌ای ۵۴
- تجدید بنای مقبره اوحدی مراغه‌ای ۵۶
- کتابها ۵۷
- اوحدی مراغه‌ای و اوحدی‌های دیگر ۵۹
۱. شیخ اوحدالدین یزدی ۶۰
۲. اوحدی مشهدی ۶۱
۳. اوحدالدین بلیانی ۶۲
۴. اوحد سپرواری ۶۳
۵. اوحدی بلیانی ۶۴
۶. اوحدی رازی ۶۵
۷. اوحد ۶۶
۸. اوحدالزمان ۶۶
۹. اوحدالدین ۶۶
۱۰. ابوحامد ۶۷
۱۱. شیخ اوحدالدین احمد بن الحسن بن محمد النخجوانی الکرمانی ۶۷
- جنبه‌های سبک‌شناختی شعر اوحدی ۶۹
- آثار اوحدی ۷۵
- اوحدی و دیگر شاعران ۸۷
۱. صورت و فرم ۸۸
۲. محتوا و مضمون ۸۹
۳. صورت و محتوا ۸۹
- الف) اوحدی و شاعران قبل از وی ۹۰
۱. اوحدی و رودکی ۹۰

۹۱	۲. اوحدی و سنایی
۹۲	۳. اوحدی و انوری
۹۳	۴. اوحدی و خاقانی
۹۵	۵. اوحدی و مولوی
۹۸	۶. اوحدی و سعدی
۱۰۲	ب) اوحدی و شاعران بعد از او
۱۰۲	۱. اوحدی و حافظ
۱۰۶	۲. اوحدی و صائب
۱۰۸	۳. اوحدی و هاتف اصفهانی
۱۱۰	۴. اوحدی و حزین لاهیجی
۱۱۳	کتاب‌شناسی اوحدی
۱۱۶	گزیده منابع پیشنهادی در تصحیح انتقادی آثار اوحدی مراغه‌ای
۱۲۱	پیوست
۱۲۱	از غزلیات
۱۲۲	از قصاید
۱۲۴	ترجیع
۱۲۵	از رباعیات
۱۲۵	منطق العشاق یا ده نامه
۱۲۷	مآخذ و منابع
۱۳۳	نمایه

مقدمه

اگر بخواهیم برای شاعران و عالمان و اهل فرهنگ و اصحاب قلم ایران زمین یک وظیفه بسیار مهم میهنی قائل شویم، که اغلب به آن عمل کرده‌اند و از این بابت ما مردم این سرزمین بیش از هر بخش دیگری از خدمات آن بزرگان به آن‌ها مدیونیم، حفظ هویت ایرانی و جلوگیری از گسست فرهنگی و جبران خلاهای سیاسی تاریخ کهن، ولی پرفراز و نشیب، این کشور است.

اگر فرهنگ قوی ایران نبود و بر فرهنگ یونانی، که اسکندر گجسته حامل آن بود، غلبه نمی‌کرد و اگر همت

ایرانیان محب اهل بیت بر عزم اشرافیت جاهلی احیاشده به دست بنی امیه پیروز نمی‌شد و اگر تلاش امثال عقل حادی عشر، خواجه نصیرالدین استادالبشر، در گردآوری میراث مکتوب گذشتگان و تأسیس کتاب‌خانه و رصدخانه مراغه و تربیت شاگردانی چون قطب‌الدین شیرازی و نجم‌الدین دبیران کاتبی قزوینی صورت نمی‌گرفت، هجوم مغول بنیاد فرهنگ ایران اسلامی را به باد داده بود.

اصحاب فرهنگ فقط روابط طولی رشته پیوسته تاریخ فرهنگ ما را حفظ نکردند، بلکه روابط عرضی آن‌ها نیز کارساز بوده؛ روابطی چون رابطه خواجه شمس‌الدین صاحب دیوان و سعدی، رابطه قطب‌الدین شیرازی و صفی‌الدین ارموی، ابوریحان بیرونی و ابوالوفا بوزجانی، ابومنصور محمد بن عبدالرزاق و فردوسی، صاحب بن عباد و سیدمرتضی و....

اوحدالدین مراغه‌ای ثم اصفهانی نیز این رسالت را به خوبی به انجام رسانید. اوحدالدین رابطه نزدیکی با غیاث‌الدین محمد، وزیر سلطان ابوسعید بهادر، داشت. غیاث‌الدین فرزند خواجه رشیدالدین فضل‌الله همدانی بود؛ بزرگ‌مردی که صاحب جامع‌التواریخ و مؤسس اولین شهرک بزرگ دانشگاهی تاریخ تمدن اسلامی بود و در نهایت، به دست

وحشیان نیمه اهلی شده مغول مقتول شد. غیاث الدین به جای پدر پرچم بر زمین افتاده فرهنگ ایران اسلامی را مجدداً برافراشت. او از اوحدالدین مراغه‌ای خواست تا برجسته‌ترین اثر خویش، منظومه جام‌جم، را به نام سلطان ابوسعید بسراید. دولتشاه سمرقندی در توصیف این اثر می‌گوید: نزدیک یک‌ماه مستعدان روزگار از آن چهارصد سواد برداشته‌اند.

روابط معنوی و فرهنگی وی با شاعران قبل و بعد از خود نشان می‌دهد که وی حلقه‌ای از حلقه‌های زنجیره فرهنگی - عرفانی - اعتقادی ایران بود. ردپای اشعار و معارف به‌جا مانده از ادیبان و عارفان سلف، چون رودکی، سنایی، خاقانی، مولوی، سعدی در اشعار او هویداست و از سوی دیگر بر شاعران پس از خویش، چون حافظ، صائب تبریزی، حزین لاهیجی، هاتف اصفهانی اثرگذار بوده است.

از آثارش پیداست که در علوم دینی و عرفانی استغراقی عظیم داشته و به نوعی از تعلیمات شیخ اکبر محی‌الدین عربی با واسطه بزرگی چون صدرالدین قونوی بهره می‌برده است. در مجالس‌العشاق سلطان حسین بایقرا آمده است که وی یکی از هجده مریدی بود که در محضر قونوی فصوص‌الحکم شیخ اکبر را می‌خواندند.

مرگ او براساس نوشتهٔ صاحب خزینة‌الاصفیا، از چند بیت ذیل روشن می‌شود:

اوحدالدین فرد یکسای زمان
مقتدای دین شه روشن ضمیر
سال وصل آن شه والا هم
گشت پیدا «صاحب تاج کبیر»
باز «عارف اصفهانی حق طلب»
هم «حبیب کبریا میر کبیر»

عبارات «صاحب تاج کبیر» و «عارف اصفهانی حق طلب» و «حبیب کبریا میر کبیر» هر سه به حساب جمل ۷۳۷ می‌شود.